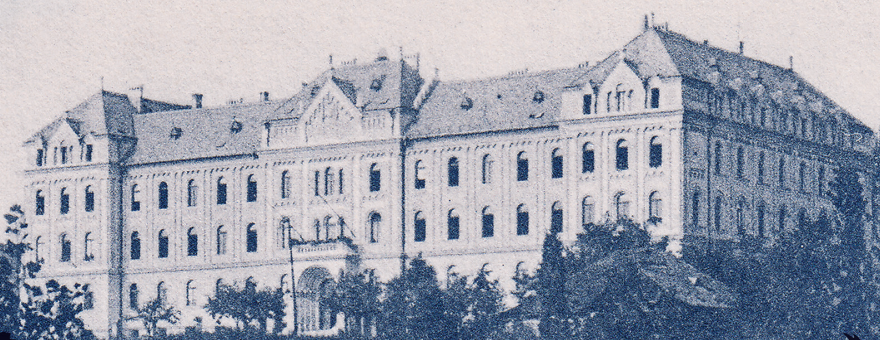

KŐSZIKLÁRA ÉPÍTETT HÁZ

Kősziklára épített ház

Szabadon szolgál a szellem

*Sorsunk nálunk nagyobb hatalmak kezében van,
de jellemünk a magunkéban.*

Keresztury Dezső

KŐSZIKLÁRA
ÉPÍTETT HÁZ

Acta Historica
Societatis de Alexandro Mika Nominatae
–Series I. Nr. 7. –

KŐSZIKLÁRA ÉPÍTETT HÁZ

Tanulmányok a 120 éves Eötvös Collegium
tiszteletére

Szerkesztette:
ifj. Arató György és Pál Zoltán

Mika Sándor Egyesület
Budapest, 2016

Acta Historica Societatis de Alexandro Mika Nominatae

Series I. Nr. 7.

Köszönjük Balog Zoltán miniszter úr nagyvonalú támogatását.

Köszönjük Arató György tanár úrnak, Babus Antal osztályvezető úrnak (MTAK Kézirattár), Csorba Csilla főigazgató asszonynak (PIM), Gyurkovics Sándor ügyvéd úrnak, Hóvári János elnök úrnak (EJK BK), Kákay István úrnak, Kuthy Sándor úrnak, Krett Zoltán könyvtáros úrnak (FSzEK), Osvay Károlyné Jáky Erzsébet tanárnőnek, Osvay Károly úrnak, dr. Sándor Istvánné könyvtárvezető asszonynak (BIK Orvosi Könyvtár), Schmidt Ilona tanárnőnek és Székely Hunor levéltáros úrnak (ELTE Egyetemi Levéltár) a kötet megjelenéséhez adott szakmai és erkölcsi támogatását. A szerkesztők köszönik a kötetben megszólaló tanár urakon kívül Arató Anna, Arató Ágnes, Bojtos Anita, Isó Gergely, Mezei Emese és Szabó Melinda kollégájuk pótolhatatlan segítségét.

HU ISBN 978-963-89995-5-9

Tördelés: Kakuk Barbara, Simonkay Márton

Grafika: Kakuk Barbara, Mezei Emese

© Szerzők, szerkesztők, fordítók.

© Mika Sándor Egyesület

2016, Budapest

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Hóvári János</i> Hitvallás az Eötvös Collegiumról	9
AZ EÖTVÖS COLLEGIUM JUBILEUMI ÉVKÖNYVE (1945–1947)	13
<i>Jankovich Ferenc</i> A Collegium ünnepére (1947)	21
<i>Gerevich Tibor</i> Bartoniek Géza 1854–1930	23
<i>Szekfü Gyula</i> Mika Sándor (1859–1912)	29
<i>Laczkó Géza</i> Csillag u. 2. (1903–1907)	39
<i>Eckhardt Sándor</i> A Collegium és a magyar közélet (1946)	67
<i>Gyergyai Albert</i> Egy vén diák emlékezése legkedvesebb tanárára...	69
<i>Mendöl Tibor</i> Teleki Pál, a földrajztudós	79
<i>Vernon Duckworth Barker</i> Eötvös-Collegiumi emlékeim	87
<i>Keresztury Dezső</i> Az élő iskola	93
<i>Kosáry Domokos</i> A Collegium rövid története	105
<i>Kéry László</i> Az Eötvös-kollégium a második világháború idején	123
<i>[Szauder József?]</i> A mai Collegium	137
Függelék:	
<i>Victor Karady</i> Le Collège Eötvös et l'École Normale Supérieure vers 1900. Deux cas de formation d'intellectuels professionnels. (Résumé de communication) – magyar fordítással	141
TANULMÁNYOK	167
<i>iff. Arató György</i> Mika Sándor levelei. Adatok az Eötvös Collegium első nemzedékének művelődéstörténeti helyéhez	171
<i>Kovácsik Antal</i> Az Eötvös Collegium Ménési úti épületének felavatása a korabeli sajtó tükrében	227
<i>iff. Arató György</i> Egy Eötvös-collegista huszártiszt hagyatékából. Modrai Kovách Antal dr. collegiumi vonatkozású fényképei	241
<i>iff. Arató György – Perényi Károly</i> „Egy legendás örült” nyomában. Janicsek István	255
<i>Bognár Zsófia</i> Glatz Oszkár (1872–1958): Gombocz Zoltán portréja, 1935 körül	323

Salamon Gáspár Bernáth Aurél: Halász Gábor portréja	329
Pál Zoltán Keresztury Dezső igazgatósága az állambiztonsági megfigyelések tükrében	335
Pál Zoltán Lutter Tibor és az állambiztonság	351
Pál Zoltán A magyar népi mozgalom és az Eötvös Kollégium a Kádár-rendszerben (1956–1989)	363
ifj. Arató György „Szabadság a jelszavunk.” Március 15-e az Eötvös Kollégiumban, 1955–1984	391
Pál Zoltán Besúgók a Ménesi úton. Szemelvények a Tóth Gábor vezette Eötvös Kollégium állambiztonsági megfigyelésének történetéből	431
Orgován Kinga Kisfaludi Strobl Zsigmond Kodály Zoltán-portréja	451
Függelék: A Registrator Collegiumtörténeti Kutatócsoport publikációs listája	455
VALLOMÁSOK	459
Horváth János Bartoniek Géának az Eötvös Kollégium tiszteleti tagjává választásáról	463
Arató Anna Confidences non découvertes d'Aurélien Sauvageot sur les hongrois – Aurélien Sauvageot felfedezetlen vallomása a magyarságról	467
Elekfi László „Felújítani azt, ami érdemes” <i>Simonkay Márton és Székely Márton interjúja</i>	493
Kovács István Az emléktábla	521
Bölcsész elitképzés az Eötvös Kollégiumban és az ELTÉ-n a Kádár-kori Magyarországon. Kerekasztal-beszélgetés, 2014. március 21.	525
Az Eötvös József Kollégium Baráti Köre. Kerekasztal-beszélgetés, 2015. április 23.	555
Eötvös Kollégium és diplomácia. Kerekasztal-beszélgetés, 2016. április 1.	579
Bence Lajos Valaki halkan népdalt énekelt	611
Szerkesztői utószó	615
Névmutató	617

Hitvallás az Eötvös Collegiumról

Előszó a Kősziklára épített ház című emlékkötethez

Az Eötvös Collegium/Kollégium a magyar felsőoktatás nemzedékeken és politikai rendszereken átívelő, maradandó sikertörténete. Az 1895-ben alapított intézmény ma is áll, s ma is csak az lehet a feladata, ami egykoron volt: művelt, nemzeti elkötelezettségű és európai látókörű tanárokat és tudósokat nevelni. Az Eötvös Collegium több mint 120 éves történelme során olyan hírnevet szerzett magának, amelyet rossz természetű politikai kurzusok sem tudtak tönkretenni, mert az intézmény teljesítménye és szellemi kisugárzó ereje többnyire még őket is meghát-rálásra kényszerítette. De nem mindig. Sokan írtak már az intézményről, és még sokan fognak. Többnyire azok, akik a falai között lettek álmódó fiatalokból tanár urak vagy tanárnők. Soraikból inkább meghatódottság, mint a kritika érződik. Ezen aligha lehet csodálkozni, mert egész életükre bennük maradt az intézmény szellemségével való találkozás katarzisa. Ebben közös az alapító nemzedék (akik 1895 és 1918 között voltak collegisták), a két világháború közötti második nemzedék, az 1945-ben indult és a Collegium feloszlásával megbicsaklott harmadik nemzedék, az 1956-os újranyitással létrejött hosszú kifutású negyedik nemzedék – akik a pártállam ellenében védték értékeiket – és a rendszerváltozás utáni ötödik nemzedék, majd az elmúlt években talán már a világméretű paradigmaváltás hatása alatt a hatodik nemzedék is sarjadzani kezdett. Közben gyökeresen átalakult a magyar társadalom, miként a magyar álladalom is. Mégis, a genius loci és a tudás tisztelete egyben tartja ezt a sokszínű szellemi világot, az Eötvös-collegisták/kollégisták közösséget: a mai Collegiumot, valamint a Baráti Kört és a Kuratóriumot. Ez a világ a valós életben nyilvánvalóan nem lehet teljes, mert az első és a második nemzedék tagjai már a temetőben nyugszanak, s a harmadik nemzedék sorai is igen megritkultak. De eszmeileg igen, mert az Eötvös Collegium/Kollégium szövvénye nemzedékeken átívelő szellemi kapcsolat, amelyet tudásvágy és tisztelet, nemzetféltség és európaiság tart össze, s tesz íratlan collegista/kollégista hitvallássá.

A „Kollégium szellemét” illetően érdemes idéznünk Keresztury Dezsőnek, a Collegium igazgatójának, 1946-ban papírra vetett sorait. „A Kollégium szelleme” – próbálom megfogalmazni, de kicsúszik kezeim közül. Azt hiszem, ez legfontosabb tulajdonsága, ez a hajlékonyság, dogma-nélküliség, sőt dogma-ellenesség. Semmit se higgy el, legfeljebb olyan tekintélynek, akinek tudása, ítélőereje s jelleme meggyő-zött. Ne azt tartsd igaznak, amit sokan ismételnék, hanem azt, amit megvizsgáltál s lelkiismeretesen lemértél. Nem a nagy kép teszi a tudományt s nem a népszerű-ség ad szellemi rangot. A dolgokban magukban rejlő igazságot fejtsd ki: ne akard rögeszméit ráerőltetni a valóságra; a tudomány háló, amellyel a világ roppant ten-geréből csak néhány halat tudsz kifogni. Ismerd hát meg illúziók nélkül magadat, képességeid határát, eszközeid értékét, s mégis végezd munkádat jókedvűen, ott,

ahová állít a sors. Mindez kissé egy laikus szerzet erkölcsstanára emlékeztet.” Tudunk ehhez jóval egy félévszázad után hozzátenni? Leginkább azt, hogy ez a szellemiség erősebb volt, mint a Collegium ledöntésére összefogott erők. Ez kényszerítette ki az újr alapítást 1956-ban, s biztosította az intézmény önmagára ébredését, amely bűvópataként tört elő az 1960-70-80-as években. Mire a veszedelmes keleti szél kifulladt, a Kollégium szellemisége is helyre állt a hallgatóknak, tanároknak, valamint az egymást követő igazgatóknak, Tóth Gábornak és Szijártó Istvánnak köszönhetően. A rendszerváltozás eljövetelekor már a magyar társadalom sem volt az, mint ami fél- vagy negyedévszázada. Az új nemzedékeknek már magától értetődő volt a szabadság, hála a Jóistennek, de vele együtt az individualizmus felsőbbisége is a kollektívizmus felett. Valóban: „Szabadon szolgál a szellem!”, de nem öncélúan, hanem a nemzetért, a kultúra és tudomány egyetemes értékeiért. Különösen fontos ezt hangsúlyozni most, amikor a nemzeti összetartozás veszedelmesen megbomlott, s amikor a gondolkodó értelmiség különleges, meghatározó és nemzetnevelő szerepét ismét divat lett kétségbe vonni.

Köszönöm az egykori Történész Műhely és az ebből alakult, jelenleg is kiválóan működő Mika Sándor Egyesület tagjainak, hogy amikor collegistaként intézményünk lépcsőit koptatták, nem csupán szellemiségével azonosultak, hanem a Collegium évfordulóin konferenciákat tartottak, szorgosan kutattak, s anyagaikból a most megjelenő kötetet összeállították. Három emberöltőnek és Szekfű Gyula-i értelemben legalább öt nemzedéknek állítanak emléket. A visszaemlékezések és a tanulmányok egyszerre szólnak az Eötvös József-i és Loránd-i eszmékkel való azonosulásról, és persze sok árulásról is. Érdekes azonban, hogy más-más ideológiák mellett elkötelezett kollégisták egyaránt válhattak híveivé és árulóivá az alapító atyáknak. Ez is jelzi, hogy az Eötvös Collegium jóval többről szól, mint jó vagy rossz kurzuspolitikáról. Az Eötvös Collegium a magyar nemzet szellemi esélyeiről, értékeiről és jövőféltéséről szól. A Ménesi/Nagyboldogasszony/majd újra Ménesi úti épület sohasem volt elefántcsonttorony, miként sokan állították róla. De nem volt átjáróház sem, mert a Collegiumnak mindig szigorú erkölcsi és szakmai szabályai voltak. Az Eötvös Collegium maga nem volt soha sem jobboldali, sem baloldali; nem volt soha sem konzervatív sem liberális. De nemzete iránt – néhány sötét évet leszámítva – történelme egésze során elkötelezett volt. Egyes tagjai állhattak és álltak is egy-egy politikai oldalra, de a kollégiumi élet, az egymás közötti nyílt és kendőzetlen vita megtanította őket – legalábbis többségüket – arra, hogy a barátság és a nemzet ügye több, mint a politikai lövészárkba vonulás. S talán arra is, hogy a magyar hagyományban a közmegegyezés fontos érték, még akkor is, ha ennek követőit többnyire sárral szokták több oldalról is megdöbálni.

Az Eötvös Collegium 1895-ben a nagy reményű erős magyar nemzet intézményeként jött létre. Az ország lakóinak akart új műveltséget adni Fogarastól Kismartonig, Nagyszombattól Újvidékig és Fiumétól Munkácsig. Nem csak a magyarajkúaknak, hanem mindenkinek, aki velünk egy államközösségben élt. Ebben az intézményben mindenki megtudhatta, milyen országban is él; megtanulhatta,

hogy a velünk élő népek kultúráját ismernünk és tisztelnünk kell, miként nekik is a miénket. De a Collegium már kezdetektől hirdetője volt a közép-európaiságnak is, s távol állt tőle egyes magyar körök ködös nagyhatalmi álma. Eötvös Loránd, amikor hitet tett az intézmény mellett, már modern magyar társadalomban gondolkodott, egy újfajta nemzetépítő polgárosodásban, amelyben helye van a régi nemesség legjobb hagyományainak, az emelkedő parasztságnak és iparos világnak, valamint minden felekezetnek egyaránt. A kollégiumi szobákban és társalgókban eltérő világok találkoztak, s ezzel mindenki gazdagabb lett, még akkor is, ha számos előítéletet még a közösségi lét sem tud megszüntetni, de mérsékelni igen.

Az Eötvös Collegium, amikor létrejött, a nyugati nyitás intézménye volt. Elsősorban a francia szellemiségé, de ez nem jelentette azt, hogy az intézmény ne azonosult volna a német akadémiai élet értékeivel, vagy ne tudott volna az angolszász egyetemi és kulturális életről. Elmondhatjuk, hogy az alma mater a legnehezebb időkben is megőrizte a nyugatosságot, hirdette a nyelvtudás fontosságát és az akadémiai élet egyetemességét. De ez a nyugatosság sohasem jelentette bármilyen világrész lenézését vagy lekezelését. A nyugatosság leginkább a módszert jelentette, s nem valamely dogmatikus ideológiát. Így lett az Eötvös Collegium nemcsak a hazai francia-, angol- és némettanulmányok szenthelye, hanem a keleti és balkáni tudományosságunké is, a ruszisztikát is beleértve.

A kötet egyik kincse az az anyag, amely az MTA Könyvtárának Kézirattárából került elő. Annak az emlékkötetnek a kézírata, amelyet Keresztury Dezső szerkesztett a Collegium megalapításának 50. évfordulójára készülődve, amelynek megülésére 1945-ben érthető okok miatt nem volt mód. A kötet bemutatását 1947. október 26-ára, a Ménesi úti épület felavatásának (1911) évfordulójára tervezték, az elképzelést azonban elsöpörték a magyar politikai szelek: az egyre erősödő szovjetizációs törekvések. A miniszter és collegiumigazgató Keresztury Dezső az intézmény szellemiségét modellként kívánta volna felmutatni az akkori magyar közéletben. Miniszteri lemondását követően keserűen kellett tudomásul vennie, hogy a magyar kormányzás egyre inkább letért az eötvösi útról, kommunista vezetéssel Moszkva felé fordult, s az a szellemiség, amelyet az Eötvös Collegium képviselt, eltaposandó lett – az egyébként általa jó szemmel nézett népi kollégisták és a Ménesi útra befészkelődött kommunista sejt többségének ujjongása közepette. 1950-ben az intézményt feloszlatták: ide telepítették az MTA Irodalomtudományi Intézetét, amely a Collegium könyvtárát is megkapta (ez a helyzet azóta sem változott); a maradék szobákból pedig diákszálló lett. Ami történt, az a mélypontját jelenti a magyar politikai életnek, de a magyar kultúrának is. A gyászos megszüntetéshez vezető útról számos remek írás és dokumentum olvasható a kötetben.

E sorok írója a hosszú negyedik nemzedék derékhadához tartozik. Részese volt sok társával együtt annak a küzdelemnek, amely alma materünk akkori körülmények közötti autonómiájáért zajlott. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem vezetése ezt többé kevésbé eltúrte, mert az egyetem professzorai között mindig volt olyan kollégista, aki tudta, ez a szellem épülését szolgálja. Az egyetemi párt- és

KISZ-szervezet néha ránk támadt, de a kollégiumi pártaktívának sohasem volt olyan szerepe, hogy a szellemi és szervezeti Eötvös Collegium-építést meg tudta vagy akarta volna állítani. A kötet számos új szempontot ad a korszak feldolgozásához. De a tanulmányok olvasásakor mindenki rádöbbenhet arra is, hogy a szervek szemmel tartottak bennünket. Eddig csak néhány besúgó jelentése került elő. Biztosan több volt; vagy előkerülnek, vagy nem.

Az Eötvös Collegium jövője nem csak a volt diákoknak fontos, hanem a magyar oktatásügy egésze számára is annak kell lennie. A jelenlegi helyzet kísértetiesen hasonlít az 1880-90-es évekéhez. Tanár akkor is volt elég, csak milyen képesséssel és tudással! Most is itt tartunk: kevés az olyan középiskolai tanár, aki folyamatosan képezi magát, s aki tudja, hogy már a középiskolai oktatásban meg kell jeleníteni az új tudományos eredményeket mind a természet- mind a társadalomtudományok terén. A több tudás mindig többé tette az embert. A magyarság csak akkor lehet sikeres a XXI. században, ha erre odafigyel. Ez nem csupán kormányzati kérdés, hanem ennek kell áthatnia a társadalmi közgondolkozást és a közbeszédet is. Hogy miért? Az Eötvös Collegium/Kollégium történetének 120 éve magától értetődően erről szól, még akkor is, ha voltak és lesznek benne néha vargabetűk is.

Budapest, 2016. március 15.

Dr. Hóvári János
az Eötvös József Kollégium Baráti Körének elnöke